

**BOEKEN, CONFERENTIES EN MEDIA
BOOKS, CONFERENCES AND MEDIA
LIVRES, CONFÉRENCES ET MEDIA**

FRANK JOOSTENS, "SCHAVEN AAN DE ZWARTE ZIEL. BELGISCH-KONGO GEZIEN DOOR HET KOLONIALE MAANDBLAD BAND (1942-1960)"

RENTANT, Tijdschrift voor Recente Semiotische Theorievorming en de Analyse van Teksten, XIX, 4, 1991, 262 blz. (Gen. Eisenhowerlei 30, 2140 Antwerpen)

Ieder geschreven tekst bevat rechtvaardigingselementen die zelden met elkaar in harmonie zijn en die bovendien verweven zijn met culturele waarde-vooronderstellingen, met normatieve hiërarchische categorieën. Teksten regenereren, bevestigen of verstoren maatschappelijke differentiaties zoals klasse, ras en/of sekse. Gezien de taalkundige machtsverhoudingen in het moederland, draagt de Vlaming in Kongo zelf een stuk ervaring als gekoloniseerde mee. In Kongo beschouwt hij zich in dubbel opzicht als behorend tot een culturele minderheid tegenover de Franstalige Belgen en de Kongolezen. Dit gegeven versterkt meteen het idee dat in Kongo een Vlaams-Afrikaanse cultuur kan bloeien.

De studie van **Joostens** omvat vijf grote hoofdstukken.

1. "Aan de rand van de spiegel" (blz. 13-40) is een grondige theoretische discussie rond koloniaal discours, kennis en macht in het licht van de werken van de psychiater/filosoof **M. Foucault** en de socioloog/kennistheoreticus **E. Said**. De eerste heeft een theorie van het discours ontwikkeld die overeenkomsten vertoont met de deconstructivistische methode van de vermaarde poststructuralist **J. Derrida**. Met andere woorden, het discours als verbaal weefsel is niet zozeer reproductie of transmissie van vooraf bepaalde betekenis-eenheden, maar een relatie-instituerende vorm van handelen. Tekens ontlenen hun betekenis niet aan zichzelf, maar aan het onderscheid met andere tekens. Dank zij de benadering van **Foucault** kan men op een kritische manier afstand doen van deterministische of

functionalistische modellen, die redeneren in termen van een 'expressieve' relatie tussen discours en ideologie waaraan van te voren geconstitueerde, autonome subjecten - als dragers of slachtoffers van macht - ten prooi zouden vallen. Het is dan ook, althans volgens **Joostens**, een kleine stap van **Foucaults** gevangenisverhaal in "Surveiller et punir" (1975) naar een analyse van het koloniale discours. Het volstaat om het woord 'gevangenis' te vervangen door 'kolonie' en 'gedetineerde' door 'inlander'.

2. In "**Onbegrepen grootheid**" (blz. 41-77) wordt er een schets gegeven van de geschiedkundige achtergrond van Kongo en de Belgische politieke aanpak.

3. In "**Een geestelijke voorpost**" (blz. 79-130) verneemt de lezer dat het eerste nummer van "Band. Tijdschrift voor Vlaams Kultuurleven" in 1942 te Leopoldstad verschijnt. Dit hoofdstuk geeft een overzicht van het probleem en de positie van het Nederlands in de kolonie, van het psychologiserend beeld van de eigen koloniale identiteit en tenslotte van het debat over de journalistieke en artistieke activiteiten Kongo. De ontwikkeling van de blanke, van de Vlaamse literatuur en cultuur krijgen de volle aandacht in het koloniale tijdschrift.

4. In "**Een vrucht die lang rijpen moet**" (blz. 131-188) lezen we de commentaren en kritieken in Band samengescreven met betrekking tot het beleid in Kongo. In al deze teksten wordt vooral de nadruk gelegd op de moeizame geleidelijkheid en de cartesische planmatigheid van het kolonialisme. Inzichten in de Kongolese situatie kunnen slechts aan de oppervlakte komen na een langzame ervaring met dat land. Buitenstaanders wordt steevast elk recht van kritisch oordelen ontzegd!

5. In "**Vatbaar voor het hogere ?**" (blz. 189-238) wordt een inventaris gemaakt van het beeld dat door de medewerkers van Band werd opgehangen van een aantal vermeende facetten - vooral tekortkomingen - van de Kongolese culturen en van de Afrikanen in het algemeen.

Joostens onderzoekt in de artikels van Band de betekenisconstituerende relatie tussen kolonisator en gekoloniseerde. De kolonisator heeft uiteindelijk de gekoloniseerde nodig om zichzelf een betekenis toe te kennen die de 'andere' mist. De kolonie fungeert als het ware als een projectiescherm voor sociaal-darwinistische cultuurconcepties en voorstellingen van sociale orde.

Regeneratie van het eigen ik is de ondertoon van het koloniale discours van Band. In zijn wisselwerking met dit discours vertoont het evolutionisme raakpunten met het vitalisme. Meteen wordt de fundamentele gespletenheid van het koloniserende subject inzichtelijker, als een strijd tussen nood aan en angst voor verstarring,

tussen beheersing en drift, tussen verdeling en versmelting, tussen vooruitgang en eeuwige terugkeer. Tegen die achtergrond - waarbij men niet mag vergeten dat de protagonist blank en mannelijk is - vervullen de 'geëvolueerde' inlander en de Vlaamse vrouw belangrijke bijrollen in het discours. Met andere woorden de wil tot orde en beheersing staat voortdurend in spanning met angst voor verstarring van die orde. Orde versus chaos is het vitalistisch dilemma van de koloniale identiteitsvorming die voortdurend in het tijdschrift doorklinkt. Kongo is de leerschool voor diegene die wil peilen naar zijn diepere levensstroom, want bij het aanvoelen van het 'primitieve' Kongo komt de Vlaming tot een verschrikkelijke ontdekking: de oerbeginselen van het menselijke denken op de grens van zijn dierlijk bestaan. De Vlaming wordt zich plots bewust dat onder zijn laag van westerse beschaving het oerbeginsel nog levendig is. Dit mechanisme vervult een belangrijke functie als alibi om radicale politieke en culturele beslissingen te ontwijken of te diepvriezen.

De Vlamingen in Kongo, of beter gezegd de Vlamingen van Band, geloofden onvoorwaardelijk in een aantal heilige huisjes, zoals: een universalistisch geloof in een trapsgewijze Verlichting; kennis en wetenschap als noodzakelijke voorwaarden tot werkelijkheidsbeheersing en machtsuitoefening; een organisch-vitalistisch idee van de Staat en van het Nederlands; een evolutionistische klemtoon op inspanning en geleidelijkheid; een culturalistische kritiek op de al te materiële accenten van de kolonisatie.

De steeds wederkerende dichotomiseringsdwang is het gevolg van een existentiële behoefte om te geloven in de scheidbaarheid van goed en kwaad, waarbij het kwade gereduceerd wordt tot een uitwendige entiteit. Figuren van buiten de 'eigen' cultuur worden vaak gebruikt om interne spanningen te symboliseren.

In de mythe van het 'donkere Afrika' staat een heel continent als schaduw van het westers zelfbeeld voor het troebele en labyrintische onbewuste. Dichotomisering is een onontkoombaar kenmerk van de even onontkoombare relatie tussen taal, kennis en macht. Verdeel en (be)heers is het basisparool in ons bestaan als discursief handelende individuen. De uitvoering ervan voltrekt zich in wereldbeelden, en dus in dimensies tijd en ruimte. Binnen het koloniale discours staat de ruimtelijke ordening bekend als 'apartheid', terwijl de temporalisering door het evolutionisme wordt gestuurd.

Alzo blijft de Kongolees werkzaam binnen een retoriek van negatieve vergelijking. Hij is vooral door afwezigheid bepaald: in wat hij mist creëert het westen een beeld van zichzelf als universele en tegelijk historische aanwezigheid. Wat niet met het beeld overeenstemt wordt niet eens waargenomen: zowel idealisering als stigmatisering zijn hiervan het gevolg. De toon was immers altijd: de inlanders

kunnen worden opgetild tot industrieel verwerkbaar kracht, niet tot intellectuele partners, want "Negers ...zijn lui, ze hebben weinig of geen besef, fysisch zijn ze vaak afstotend bij gemis aan lichamelijke verzorging, ze bedriegen en ze stelen". En verder: "De feiten bewijzen dat de negers zeer nuttig werk kunnen verrichten, wanneer ze met handigheid worden aangepakt en onder een voldoende toezicht en tucht worden geplaatst", aldus de mening van Vandeputte in 1950 in Band (geciteerd door Joostens op p. 63-64).

Band spoort de kolonisator aan de Bantoe-logica te bestuderen, niet terwille van een belangenloze rationalisering, maar om ze doeltreffend te vernietigen en de koloniale realiteit onder blanke controle te houden. Het doel van de kolonisatie is immers: de ontvoogding van de Kongolees van willoos, ongeorganiseerd natuurkind tot een volwaardig element in de Afrikaanse samenleving, de bevrijding van de zwarte uit de slavernij en onhygiënisch milieu, waarin bijgeloof en vooroordelen, machtsmisbruik en barbaarse levenswijze welig tierden.

Tot het bittere einde toe (1960) heeft Band met een allesverblindende fierheid zijn idealen van een Vlaamse-Afrikaanse cultuur in een 'vergeestelijkt' Kongo hoog gehouden! Onthutsend zijn echter de grenzeloze naïviteit en het ziekelijke toekomstoptimisme ...

Van blz. 245 tot 262 is er een exhaustieve bibliografie.

Een aanrader.

Boekbespreking:

Patrick WYMEERSCH

College voor de Ontwikkelingslanden (RUCA)
Middelheimlaan 1
2020 Antwerpen